

**До разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 35.051.060
Львівського національного
університету імені Івана Франка**

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Ірини Богданівни Казнох

«Стильові особливості сакральної монодії

в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків

(на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди

кінця XVI – початку XVIII століть)»,

подану на здобуття освітньо-наукового

ступеня «доктор філософії»

з галузі знань 02 Культура і мистецтво

за спеціальністю 025 Музичне мистецтво

1. Актуальність обраної теми

Сакральна монодія східнохристиянського літургійного обряду – раритетний феномен духовної культури людства, зацікавленість яким з боку музикознавців та представників суміжних гуманітарних наук щороку зростає. Дослідники вивчають її античну грецьку, старозавітну іудейську та ранньохристиянську генезу, зокрема вплив витіюватої еллінської і римської риторики через патристичну гомілетичку на візантійську гімнографію. Риторичні елементи у вигляді троп і фігур трапляються у давньому українському богослужбовому співі, який зафіксовано в Ірмологіонах кийвським п'ятилінійним діастематично-мензуральним нотним письмом. Питання гомілетичних форм у поезиці та мелодиці, лейтмотивної драматургії на рівні слів і поспівок, ізосилабізму і гомотонії грецького оригінального тексту та його перших

церковнослов'янських перекладів чітко поставлені та успішно вирішені у поданій до захисту дисертації, в апробаційних статтях у фахових музикознавчих виданнях, у виступах на спеціалізованих наукових заходах різних рівнів.

Поява дослідження Ірини Богданівни Казнох – знакова подія в літургічному музикознавстві. Подана праця характеризується певним універсалізмом, оскільки містить мультидисциплінарний підхід до відбору та аналізу нотованих піснеспівів і циклічних творів. Авторка засвідчила не лише культурологічні, музикологічні та художньо-виконавські компетенції, а й глибинні знання з практичного богослов'я, православної літургіки, кодикології, палеографії, риторики та інших споріднених спеціальностей і галузей знань як мистецтвознавчого, так і загальногуманітарного контентів. Найяскравіше це виявилось у використанні комплексної методології, в якій поєднано історичний, джерелознавчий, музично-теоретичний, компаративно-ретроспективний, літургічно-богословський, аналітичний і семіологічний підходи. Дослідницею опрацьовано велику джерельну базу з відповідної проблематики та виділено коло проблем теоретичного і практичного характеру.

2. Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації

Основний фокус студій сконцентровано навколо богослужінь Пасхи і трьох дванадесятих свят, пов'язаних із ним (Вхід Господній до Єрусалиму, Вознесіння, Трійця-П'ятидесятниця), які становлять собою еортологічне ядро Тріоді Цвітної. Твердження, що у поданій дисертації «вперше осмислено богословський контекст циклу піснеспівів Цвітної Тріоді» (с. 22) викликає сумніви щодо поінформованості авторки в новітній зарубіжній історіографії з порушеної проблематики. Опора на ґрунтовні праці українських медієвістів Михайла Скабаллановича і Петра Франца Крип'якевича безумовно дає користь. Але за останні сто років викристалізувалися потужні школи з історичної літургіки та практичної теології, значний вплив яких на музичну візантиністку і палеославістику важко переоцінити.

Дисертантка уклала нотований репертуар святкових гімнів Тріоді Цвітної за українськими нотолінійними Ірмологіонами кінця XVI – початку XVIII століть на

основі фундаментального Каталогу музикознавця Юрія Ясіновського. Переважну більшість кодексів не було оглянуто *de visu*, а лише за їх фотокопіями чи описами інших дослідників. А тому в паспортах джерел виникають помилки стосовно назв архівних установ, фондів, шифрів. Зокрема, Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського часто названо Київською центральною науковою бібліотекою або Київською центральною національною бібліотекою, Київською центральною бібліотекою чи Центральною науковою бібліотекою ім. Вернадського (с. 74, 75, 79, 85, 86, 87, 88, 89). Шифри окремих рукописів нашого часу є дещо іншими: замість ДА П.346 потрібно писати ф. 301 (ЦАМ КДА) № 346п, замість ДА 112 Л. – ф. 301 (ЦАМ КДА) № 112л. Аналогічні огріхи трапляються в описах інших українських і закордонних бібліотек, а також музейних та архівних установ.

3. Достовірність і наукова новизна положень, висновків та рекомендацій

Серед наукової новизни, отриманої дослідницею в результаті скрупульозної праці, – пристосування риторичних синтаксичних елементів у вигляді фігур і троп із гомілетики та гімнографії до української сакральної монодії, систематизація та аналіз вибраного святкового репертуару піснеспівів за українськими та грецькими нотованими джерелами Нового часу крізь призму їх богословського і літургичного змісту та функції. Робота може зацікавити не лише музикознавців і гуманітаріїв, а й знадобиться науково-педагогічним і педагогічним працівникам закладів вищої, фахової передвищої, загальної середньої та позашкільної освіти, учням і студентам духовних і світських семінарій, коледжів, академій, університетів, професіоналам-практикам у царині давнього українського співацького мистецтва (хормейстерам, регентам, хористам, дякам, протопсалтам). Зібрані піснеспіви можуть збагатити виконавську практику солістів і художніх колективів та стати прекомпозиційним матеріалом у творчих лабораторіях професійних композиторів.

Окремо варто відзначити авторські оригінальні дешифровки тропаря Пасхи «Христос Воскресе» і стихири-славника «Воскресенія день», виконані за грецьким невменним Доксастаріоном Петра Пелопоннеського 1820 року, їх компаративний

аналіз із аналогічними українськими монодійними піснеспівами ранньомодерної доби, застосування методики розгляду особливих синтаксичних одиниць – троп та фігур – , запозиченої з еллінської риторики, до поезики й мелодики візантійської гімнографії та української сакральної монодії, визначення богословського змісту канону Пасхи крізь призму співставлення старозавітних і новозавітних біблійних образів. Погоджуємося з тричастинним поділом цього макрожанру, але вважаємо, що рубікони між розділами не можуть знаходитися між першою та третьою і між восьмою та дев'ятою піснями, як зазначає дисертантка. Їх доволі чітко марковано месодіями («мѣждупѣснїями»), а саме – жанром іпакої між третьою та четвертою, кондаком, ікосом і стихирами між шостою та сьомою піснями.

4. Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів дослідження в опублікованих працях

Стратегічно важливі завдання, окреслені в дисертації, стосуються стильових особливостей української сакральної монодії, герменевтичного та компаративного аналізу музично-поетичних форм гімнів, жанрової типології вибраних піснеспівів, музично-виразових засобів, утілених у різних наспівах з Ірмологіонів, теологічної, літургічної та мистецької драматургії циклічних побудов, музично-інтонаційних зв'язків візантійського та українського церковного співу, композиційно-виразової функціональності осмогласся, системи співу за моделями, діалогу форми і змісту. Використані в дисертації терміни «ієрархія» та «еволюція» щодо жанрів стосуються радше їх історії, ніж системи й розвитку. Вживання деяких понять, запозичених із загальної музикології, потребує уточнення (сакральна монодія як «вид мистецтва» (с. 60), ступінь розспівності як «фактура» (с. 97), псалмодія, гимнодія, мелізматика як «форми співу» (с. 27); два передостанні терміни слід співвіднести з усталеними у класичній медієвістиці силабічним та невматичним стилями).

Відзначимо, що матеріали розділів були оприлюднені у вигляді виступів на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних і дослідницько-теоретичних конференціях, публікацій у фахових та інших спеціалізованих виданнях і збірниках тез. Зокрема, матеріал першого розділу відображено в статті «Музично-риторичні

фігури в українській сакральній монодії», другого розділу – у «Melodicrhythmic composition of the stichera "Resurrection day" and tropar "Christ Risen" in the Greek and Ukrainian version», третього – «Стихири празника П'ятидесятниці у музично-поетичному вимірі», «Структурні елементи у стихирах Цвітної Неділі», «Поетико-композиційні особливості стихири "Царю небесний" болгарського напіву», «Цикл пасхальних стихир в українській сакральній монодії за Любачівським ірмологіоном 1674 року», «Драматургічні принципи циклічної композиції Пасхального канону», «Музично-віршова організація свята Вознесіння Господнього».

5. Зауваження до змісту дисертації

Думка про те, що «місячний календар визначив празник Пасхи, формуючи пасхальний цикл Тріоді Посної і Цвітної» (с. 33), не є достеменною, бо принципи Олександрійської пасхалії передбачають співвідношення сонячного (рівнодення) та місячного календарів. Неточності також стосуються числа підготовчих неділь до Великого посту (с. 36 – три (невірно); с. 39 – чотири (вірно)), нумерації неділь після Пасхи (с. 45–46 – неправильна, с. 40 – правильна). Поділ Тріоді на Поставу (включно до п'ятниці напередодні Вербної неділі) і Цвітну (від суботи Лазаря) – типова українська традиція. Грецька літургіка пропонує інший принцип поділу – Тріфдіон («Трипіснець»; до Великої суботи) і Певтґкостґрион («П'ятидесятниця»; від Пасхи). На с. 37 міститься плутанина стосовно візантійського і слов'янського принципів поділу Тріоді на дві книги (її потрібно уніфікувати).

З-поміж інших літургічних упущень – віднесення кондаків до мікрожанрів (первісний кондак був розлогою співаною поемою, яка лише у VIII – IX століттях скоротилася до двох строф – проіміона та першого ікоса), зарахування акафістів до богослужбових жанрів (насправді лише Великий акафіст є літургічним гімном, а всі інші – паралітургічні, хоча й створені «на подобен» першого), відсутність у класифікації стихир окремих із них (зокрема, після поліелею на святковій Утрені і після Великого славослів'я на Воздвиження та у Хрестопоклонну неділю), неточні назви грецьких співацьких рукописів (Псалтикон, а не Псалтихія; Аколупфій, а не Аколуптик), наявність на восьмій пісні канону Пасхи приспіву «Благословим Отца

і Сина і Святого Духа Господа» (насправді його немає в каноні Пасхи, оскільки це єдиний канон на Утрені, що виконується без біблійних пісень), подання неповної інформації стосовно звучання циклу стихир Пасхи (співаються не лише на Утрені на хвалітех, а й на Великодній Вечірні як стихири на стиховні).

Рефрен «Христос Воскресе із мертвих» у каноні Пасхи виконується не після ірмоса і тропарів (с. 44, 147), а перед тропарями, оскільки він слугує не приспівом (ὕποφωνος), а заспівом (ἐπιφωνος). Кількість менших строф (кондаків) в акафістах – 13, а не 12 (с. 31). Молитвослов не є літургічною книгою (с. 33), якщо, звісно, не йде мова про український переклад грецької книги Εὐχολόγιον, яка поєднує в собі зміст і структуру Службника та Требника, храмові та оказіональні богослужіння. Явище багаторозспівності в українській сакральній монодії раніше досліджувала Олена Шевчук, ніж Євгенія Ігнатенко (с. 77–78) (Шевчук О. Ю. Київський наспів у контексті багаторозспівності (за матеріалами півчних книг XVII – XVIII століть) / Збірник наукових та науково-методичних праць кафедри фольклору та етнографії. Київ: Київський державний інститут культури, 1995, с. 86–107).

Загальний висновок

Вищевикладені зауваження не порушують засадничої концепції дисертації і не применшують науково-аналітичної цінності та практичної значущості поданої до захисту роботи. Підкреслимо триєдиний синтез дослідницької, педагогічної та творчої праці медієвістки, без якого була б неможливою поява такої капітальної і різновекторної дисертації. Результати цього дослідження апробовано авторкою в регентській, співацькій і викладацькій практиці. Вони можуть використовуватися у фундаментальних і спеціальних курсах з історії української музики, літургічного музикознавства, музичної медієвістики, історії церковного співу, історії хорового мистецтва, історичної та систематичної літургіки, практичного богослов'я, основ диригентсько-хорової і регентської майстерності, історії Церкви, палеославістики, візантиністики, джерелознавства, палеографії, текстології тощо.

Дисертація «Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кінця

XVI – початку XVIII століть)» відповідає Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами).

Подана до захисту наукова робота є монолітним, завершеним і самостійним дослідженням, що піднімає важливі для сучасного українського музикознавства проблеми, написана з дотриманням норм академічної доброчесності, апробаційні статті розкривають основні положення праці, а її автор Ірина Богданівна Казнох заслуговує на присудження наукового ступеня «доктор філософії» з галузі знань 02 Культура і мистецтво, спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент –

кандидат мистецтвознавства,
проректор з наукової, методичної
та організаційної діяльності,
доцент кафедри історії та теорії музики
Комунального вищого навчального закладу
«Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки»
Дніпропетровської обласної ради

Богдан Євгенович Жулковський

Підпис Богдана Євгеновича Жулковського засвідчую:

Заслужений діяч мистецтв України, професор,
в. о. ректора Комунального вищого навчального закладу
«Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки»
Дніпропетровської обласної ради

Юрій Михайлович Новіков